

Kunst- en vliegwerk in de Oude Barth

De term 'kunst- en vliegwerk' komt uit de toneelwereld. Kunstwerk is dat wat artistiek is; vliegwerk is wat op het toneel door technisch vernuft verbazingwekkend beweegt.

Boven: 'De vier evangelisten', door Theo van Reijn, in de noordgevel van de Grote Kerk
Foto: Matthias den Besten

Vrijdagmiddag 26 juni 1925 werden de kerkvoogden van de Grote of Bartholomeuskerk aan de Haven door burgemeester de Smeth gelast om per direct het kerkgebouw te sluiten voor het kerkvolk wegens instortingsgevaar. Na decennia treuzelen is het tijd voor kunst- en vliegwerk!

Kerkschip van de Grote Kerk vóór de restauratie: het kerkinterieur met veel losse banken was naar het zuiden gericht opgesteld
Foto samh.nl

Al sinds 1818, toen het kerkgebouw aan de hervormde gemeente werd overgedragen, wist men dat de toren scheefzakte. Een commissie, samengesteld vanuit het gemeentebestuur en de kerkvoogdij, moest dit scheefzakken in de gaten houden. In 1864 werden door de kerkvoogdij twee deskundigen geraadpleegd: de Utrechtse architect N.J. Kamperdijk en directeur van de Rotterdamse gemeentewerken C.B. van der Tak. Bij hun adviezen merkten ze weinig medewerking bij de kerkvoogdij om tot actie over te gaan. Zij eindigden hun klus met de woorden *qu' apres nous le deluge viendra* (na ons de zondvloed).

In 1865 werd oud-koningin Anna Paulowna in Den Haag begraven. In het hele land luidden de klokken; ook hier, maar toen brak een ijzeren muuranker. Daarom dacht men lange tijd dat het scheefzakken werd veroorzaakt door het klokgelui.

DOSSIER DEN UIJL

Hermanus Marinus den Uijl, zilver- en goudsmid annex horlogemaker legde in 1909 – toen hij als gemeenteraadslid in de ‘commissie voor herstel en restauratie van toren en kerk’ zat – een dossier aan, waarin men secuur uitzocht hoe in 1818 de scheiding van kerk en staat (toren) verliep.

Uiteindelijk kwam men in 1910, op advies van gemeenteraadslid en kerkvoogd Pieter van Sonsbeek (die samen met Den Uijl in de bouw- en toezichtscommissie zat) tot het plan om de kerk af te breken en op ongeveer dezelfde plek een kleiner kerkgebouw met een groot marktplein te bouwen. De toenemende handel door de kersverse treinverbinding Gouda-Schoonhoven werd als een heerlijke worst voorgehouden.

Met nipte meerderheid kon het plan doorgang krijgen. Maar toen *waren de poppen aan het dansen*, aldus Den Uijl. Hij somt tal van prominente deskundigen op die van zich laten horen in de pers of per brief. Dit kerkgebouw móest bewaard blijven voor de stad! Dat jaar, 1910, bezochten honderden mensen uit het land het historische kerkgebouw dat zou verdwijnen. En weer legde men een reddingsplan terzijde met de woorden *Na ons de zondvloed*.

VLIEGWERK

In het dossier van Den Uijl ontbreekt het plan van Jan Kortland en de architecten Henry Weiss en Alberto Morglia. Weiss en Morglia bleken in 1908 in staat om het stationsgebouw Antwerpen-Dam inclusief ijzeren luifel, 35 meter te verplaatsen, door het op te tillen en met een railconstructie

Henry Weiss (l) en Alberto Morglia (r) bij het op rails gezette stationsgebouw

Links: gebouw van station Antwerpen-Dam, op rails, 1907

langzaam te verschuiven.

Een knap staaltje ‘vliegwerk’!

Dat zij ook met kerktorens overweg konden, toonden zij in 1910 te Bocholt, waar de Sint Laurentiuskerk moest worden uitgebreid. Het tweetal zette de toren op een railconstructie en verzette die bijna tien meter, zodat het kerkschip groter kon worden!

Jan Kortland nam uit eigen beweging contact met het tweetal op, om de kerk en de

Onder: de op rails staande kerktoren van Bocholt is al iets verplaatst, 1910

In 1910 ontwierp Kromhout het Van Iterson-ziekenhuis te Gouda in 'sobere Jugendstil' om zieken wat op te vrolijken

Willem Kromhout (1864-1940) in 1916 geschilderd door Ferdinand G.W. Oldewelt (1857-1935). In zijn tienerjaren woonde Willem in Gouda, bij opa en oma Kromhout, want vader Cornelis was bouwopzichter in Indonesië, maar Willem moest in Nederland gaan studeren

toren in Schoonhoven te kunnen behouden. Een van de twee ingenieurs is nog in Schoonhoven geweest en maakte een haalbaar plan, dat helaas in de beruchte 'lade der vergetelheid' belandde...

DE RESTAURATIE (1927-1935)

Tenslotte bemoeide de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg er zich mee op vrijdag 26 juni 1925, nadat rijksarchitecten H. van Heeswijk en H. Onnes de dag ervoor hadden geconstateerd dat de toestand alarmerend was: een pilaar in de noordwesthoek van het koor hing door de oostwaartse druk op het dak los van zijn voetstuk!

Directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg Jan Kalf stuurde een telegram

naar de burgemeester: *"Zolang hierin niet is voorzien, acht ik het onverantwoordelijk nog iemand in de kerk toe te laten, waarom ik u heden telegrafisch aanried de kerk te sluiten, vóór er a.s. Zondag weder dienst gehouden wordt"*.

Nu was haast geboden en moest met kunst- en vliegwerk een plan worden gemaakt voor de veiligheid van de kerkelijke gemeente én het gebouw. Monumentenzorg stelde architect Willem Kromhout in 1927 aan om niet de afbraak en herbouw, maar de restauratie van het historische kerkgebouw ter hand te nemen. Hij deed dat op zijn gebruikelijke wijze, in de stijl van die tijd: Art Deco of specifiek wellicht 'Amsterdamsche School', al was Jugendstil de bouwstijl waarin Kromhout zich het meest thuisvoelde. Kerkrondeleier Jan de Vries licht de filosofie achter de restauratie toe: *Het uitgangspunt was om in een eigentijdse stijl te werken, zodat het niet leek alsof er nooit iets veranderd is.*

Al in 1908 stelde Kromhout in een essay 'Mohamedaansche kunst' *"dat de oosterse bouwkunst het bewijs had geleverd dat constructie en decoratief effect goed kunnen samengaan"*. Vliegwerk én kunst dus! Dit werd ook duidelijk zichtbaar in het resultaat van de restauratie van de kerk met kunst binnen en aan de buitengevel.

Ook werd gezocht naar een bankenplan dat niet minder maar juist meer zitplaatsen bevatte: bijna duizend! Doxaal en herenbank werden niet, zoals Van Sonsbeek wilde, naar het buitenland verkocht om de kosten te dekken, maar werden gerestaureerd door restaurateur J.J. van der Ende onder toezicht van F.A. Tepe van de Teekenschool.

KUNSTWERK

Architect Kromhout was ook kunstzinnig: in 1931 had hij zitting in de beoordelingscommissie van de Prix de Rome, die het werk van Han van der Kop beoordeelde, juist middenin de restauratie!

Kromhout werkte middels *Gesamtkunstwerk* samen met kunstenaars, zoals hij in zijn essay stelde, om kunst en constructie te laten samengaan. De Beeldenstorm van 1566 ten spijt, verschenen nu buiten aan de noordgevel natuurstenen beelden van de vier evangelisten, van de hand van Theo van Reijn (1884-1954). De afbeelding van Coornhert op Oosthaven 17 in Gouda is ook van zijn hand.

Binnen, op beide galerijen, werden achttien Bijbelse tafereeltjes aangebracht van de hand van de kunstenaar Theo Vos (1887-1948): negen uit het Oude Testament en negen uit het Nieuwe Testament (rechtsonder). Het lijkt erop dat Kromhout op eigentijdse wijze het oude en

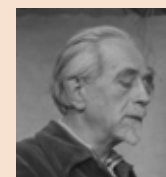

Theo Vos

beeldrijke doxaal doortrok in de kerkruimte. Met Theo Vos schiep Kromhout in 1931 – ook tijdens deze restauratie – een eigentijds kunstzinnig interieur voor het passagiersschip de 'Dempo'.

Tenslotte is er nog het tapijtraam in de toren, dat door grafisch ontwerper, glasschilder en glazenier Willem Bogtman (1882-1955) werd gemaakt. Om dit raam vanuit de kerk zichtbaar te houden, moest het orgelfront in tweeën worden gedeeld. Dit heeft Kromhout opgelost, aldus Jan de Vries, zoals te zien is op bovenstaande (ingekleurde) foto, vlak na de oplevering in 1935.

Leo de Kluijver

Theo van Reijn

Willem Bogtman

Marcus (leeuw), Johannes (adelaar), Lukas (rond) en Mattheüs (mens) van Theo van Reijn, in de verkeerde volgorde aan de gevel foto: Matthias den Besten

Twee galerij-tafereelen: 'De ark van Noach' en 'Jezus zegent de kinderen'

Scan de QR en bekijk alle 18 tafereeltjes van Theo Vos van dichtbij op de website